

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ВЛАСОВА ІННА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378.014.543.1-047.44: 351.851](477:4)(043.3)

РОЗШИРЕННЯ ФІНАНСОВОЇ АВТОНОМІЇ УНІВЕРСИТЕТІВ:
ПОЛІТИЧНИЙ ТА УПРАВЛІНСЬКИЙ ВИМІРИ

13.00.06 – теорія та методика управління освітою

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
КАЛАШНИКОВА СВІТЛАНА АНДРІЇВНА,
Інститут вищої освіти НАПН України,
директор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, старший науковий
співробітник, член-кореспондент НАПН України
КАМИШИН ВОЛОДИМИР ВІКТОРОВИЧ,
Державна установа «Український інститут
науково-технічної експертизи та інформації»,
виконуючий обов'язки директора;

доктор педагогічних наук, професор
ГАЛУС ОЛЕКСАНДР МАР'ЯНОВИЧ,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
проректор з наукової роботи;

доктор педагогічних наук, професор
БОРОВА ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА,
Харківський національний економічний університет
ім. Семена Кузнеця, завідувач кафедри педагогіки,
психології та іноземної філології.

Захист відбудеться 25 листопада 2020 р. об 11-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.02 в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна 9, 9-й поверх, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитись на сайті Інституту вищої освіти НАПН України за посиланням: <https://ihed.org.ua/about/spetsializovana-rada-pedagogika/>.

Автореферат розісланий 23 жовтня 2020 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

Ю.А. Скиба

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із важливих аспектів реформування вищої освіти є досягнення балансу між державним регулюванням і автономією університетів, зокрема у частині управління фінансами. Інституційна автономія закладів вищої освіти має вирішальне значення для досягнення університетами своїх стратегічних цілей та забезпечення ефективності їх діяльності. Прийняття у 2014 році Закону України «Про вищу освіту» започаткувало новий етап реформування вищої освіти України, у т. ч. щодо розширення університетської автономії. Відзначається наявний прогрес у розширенні академічної та організаційної автономії закладів вищої освіти України. Щодо фінансової автономії – зроблені лише перші кроки: підготовлено відповідні законопроекти про зміну правового статусу закладів вищої освіти та запроваджена нова формула розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти. Важливо підкреслити, що спрямування на розширення фінансової автономії університетів в Україні корелюється з відповідною тенденцією Європейського простору вищої освіти.

Вітчизняні вчені досліджують питання розширення університетської автономії через призму: фінансового забезпечення закладів вищої освіти (Т. Боголіб, А. Дяченко, І. Каленюк, О. Куклін, Г. Лопушняк, Х. Рибчанська, Л. Шевченко, Т. Ящук та ін.); інтеграції до Європейського простору вищої освіти (С. Калашнікова, В. Луговий, Н. Мосьпан, О. Слюсаренко, Ж. Таланова та ін.); стратегічного та фінансового менеджменту (Д. Загірняк, А. Карапетян, О. Моргулець, С. Натрошвілі, А. Підгорний, Л. Шевченко та ін.); моделей університетської автономії (Л. Антонюк, Н. Василькова, Д. Ільницький, А. Павленко та ін.); шляхів, механізмів та інструментів (Ю. Вітренко, В. Волоський, І. Жилияєв, В. Ковтунець, А. Соколовська та ін.).

Зарубіжні вчені, досліджуючи процес університетської автономізації, акцентують свою увагу, зокрема, на: сутності та складових автономії закладів вищої освіти (P. Aghion, P. Altbach, D. Anderson, M. Dewatripont, C. Hoxby, R. Johnson, M. Marinov, I. McNay, I. Ordorika, R. Raza, L. Reisberg, J. Salmi, C. Simpson, H. deWit); взаємозалежності академічної свободи та академічної автономії (R. Berdahl, A. Casson, S. Noorda, J. Salmi); особливостях реалізації кадрової автономії (автономії щодо управління персоналом) (T. Estermann) та фінансової автономії (P. Cazenave, T. Christensen, M. Kautonen, V. Kohtamäki, O. McDaniel, K. Sheehan, F. Ziegele). Питання розширення інституційної автономії університетів перебувають у фокусі досліджень міжнародних організацій: Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), World Bank, International Association of Universities (IAU), European University Association (EUA).

За результатами аналізу аналітичних і наукових публікацій, міжнародного та вітчизняного досвіду реформування вищої освіти виявлено *суперечності*:

– між актуальністю розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України як одного із ключових пріоритетів реформування у світлі інтеграції до Європейського простору вищої освіти та недостатнім рівнем готовності системи вищої освіти України до ефективної реалізації цього процесу у політичному та управлінському контекстах;

– між потребою підвищення ефективності діяльності університетів України та відсутністю чіткої і послідовної державної політики, узгодженої з ключовими стейкхолдерами, щодо розширення фінансової автономії закладів вищої освіти.

Вище зазначене зумовило вибір теми дисертаційного дослідження **«Розширення фінансової автономії університетів: політичний та управлінський виміри»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана як складова наукових досліджень Інституту вищої освіти НАПН України: «Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України» (номер державної реєстрації 0118U003247) та «Оцінювання ефективності діяльності університетів України у контексті метрик Європейської асоціації університетів» (номер державної реєстрації 0120U100783).

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* – обґрунтувати теоретичні основи процесу розширення фінансової автономії університетів, розкрити його політичний та управлінський виміри, виявити особливості реалізації цього процесу в Україні та надати відповідні практичні рекомендації.

Відповідно до мети визначено такі основні *завдання дослідження*:

– здійснити аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць з проблеми університетської автономії;

– обґрунтувати актуальність процесу розширення фінансової автономії університетів як тенденції розвитку Європейського простору вищої освіти;

– виявити особливості фінансування вищої освіти та розширення фінансової автономії університетів у провідних зарубіжних країнах;

– визначити та охарактеризувати сутність, механізми та інструменти, підходи до розширення фінансової автономії університетів;

– виявити особливості реалізації процесу розширення фінансової автономії університетів України та сформулювати відповідні практичні рекомендації.

Об'єктом дослідження є автономія закладів вищої освіти.

Предметом дослідження є політичний та управлінський виміри розширення фінансової автономії університетів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої у роботі мети використано такі методи:

порівняльний та контент-аналіз, узагальнення, систематизація – для обґрунтування актуальності та визначення стану розроблення досліджуваної проблеми;

порівняння, інтерпретація, класифікація, статистичний аналіз – для виявлення особливостей фінансування та розширення фінансової автономії університетів у провідних зарубіжних країнах;

системний аналіз – для визначення сутності, підходів, механізмів та інструментів розширення фінансової автономії університетів;

статистичний аналіз, наукова екстраполяція – для виявлення особливостей реалізації процесу розширення фінансової автономії університетів України та формулювання практичних рекомендацій.

Джерельну базу дослідження становлять:

– стратегічні документи, що визначають пріоритети сучасного розвитку вищої освіти: «Magna Charta Universitatum» (Велика хартія університетів), «Bologna Declaration» (Болонська декларація); Ministerial communiqués (Комюніке Міністрів країн Європи, які відповідальні за вищу освіту); Communication from the Commission (Повідомлення Європейської Комісії);

– аналітичні матеріали міжнародних організацій (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), World Bank, International Association of Universities (IAU), European University Association (EUA));

– законодавчі акти, нормативно-правові та інші документи національного, регіонального та інституційного рівнів, що визначають політики у сфері вищої освіти США, Канади, Великої Британії, Франції, Фінляндії, Польщі, Латвії, Литви;

– статистичні дані Eurostat, US National Center for Education Statistics, Statistics Canada, UK Office for National Statistics, France National Institute of Statistics and Economic Studies, Statistics Finland, Statistics Poland, Central Statistical Bureau of Latvia;

– законодавчі акти, нормативно-правові та інші документи національного та інституційного рівнів, що визначають політики у сфері вищої освіти України;

– інформаційні та статистичні дані Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що:

уперше:

– визначено та обґрунтовано сутність розширення фінансової автономії університетів у частині виокремлення політичного і управлінського вимірів, характеристики їх складових на національному, регіональному, інституційному рівнях;

– обґрунтовано концептуальні рамки розширення фінансової автономії університетів (Моделі державного управління – Специфіка управління галуззю, інституцією – Роль держави в управлінні вищою освітою – Врядування у вищій освіті – Моделі сучасних університетів – Парадигми соціального розвитку – Рівень фінансової автономії – Ефективність діяльності – Моделі фінансування вищої освіти – Механізми та інструменти розширення фінансової автономії університетів);

– запропоновано сценарії розширення фінансової автономії університетів України (сценарій 1 «Низький рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток»; сценарій 2 «Низький рівень фінансової автономії університету – Високий рівень ресурсного забезпечення / Високий рівень впливу університету на соціальний розвиток»; сценарій 3 «Високий рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток»; сценарій 4 «Високий рівень фінансової автономії університету – Високий рівень ресурсного забезпечення / Високий рівень впливу університету на соціальний розвиток»);

удосконалено:

– понятійно-термінологічний апарат з проблеми університетської автономії, а саме, визначено поняття:

«фінансова автономія університету» як спроможність університету самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності. Спроможність університету є інтегральною характеристикою університету, що об'єднує: наявність права («маю право») відповідно до визначених нормативних рамок самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності; наявність здатності («маю необхідні інституційні якості / потенціал») для реалізації наявного права самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності; реалізацію права та здатності («дію») самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності;

«розширення фінансової автономії університету» як цілеспрямований динамічний процес, що веде до підвищення спроможності університету самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності, включає політичний (policies / політики) та управлінський виміри, здійснюється на

національному, регіональному та інституційному рівнях шляхом реалізації відповідного комплексу заходів, механізмів та інструментів політичного та управлінського спрямування;

- класифікацію моделей і підходів фінансування у сфері вищої освіти в частині визначення основних механізмів та інструментів розширення фінансової автономії університетів;

набули подальшого розвитку:

- положення щодо зв'язку між розширенням фінансової автономії університетів та ефективністю діяльності закладів вищої освіти задля реалізації місії та цілей університету, забезпечення підзвітності університету перед ключовими стейкхолдерами (органи державної влади, роботодавці, здобувачі вищої освіти, працівники закладів вищої освіти);

- специфіка реалізації фінансової автономії університетів та її розширення у провідних зарубіжних країнах;

- особливості реалізації фінансової автономії університетів України через аналіз моделі та підходів до фінансування.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробленні можливих сценаріїв та формулюванні практичних рекомендацій для розширення фінансової автономії університетів України.

Положення дисертаційного дослідження використані в Київському національному економічному університеті (довідка від 12 червня 2020 р. № 05.02/28), Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського (довідка від 10 червня 2020 р. № 30-10/398), Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка» (довідка від 17 лютого 2020 р. № 07-05/457), Полтавському університеті економіки і торгівлі (довідка від 21 травня 2020 р. № 01-10/28) та Інституті вищої освіти НАПН України (довідка від 4 листопада 2019 р. № 311/1).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним науковим дослідженням. Наукові результати, розробки, висновки та рекомендації, що викладені в дисертації та виносяться на захист, одержані автором особисто.

В опублікованих у співавторстві працях внесок здобувача полягає: у [17] – аналіз вітчизняного досвіду щодо фінансової автономії закладів вищої освіти; у [26] – контент-аналіз ключових європейських і міжнародних документів з питань автономії закладів вищої освіти та статистичний аналіз послуг у сфері освіти в Україні та зарубіжних країнах; у [27] – аналіз провідного зарубіжного та вітчизняного досвіду механізмів забезпечення економічної автономії університетів.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження представлено на науково-практичних конференціях, науково-методичних заходах різного рівня:

міжнародних: «Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку» (Київ, 2018); «Якість вищої освіти: українська національна система та європейські практики» (Київ, 2018); «Передові освітні практики: Україна, Європа, Світ» (Київ, 2019); «Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія і практика» (Вінниця, 2020);

всеукраїнських: «Особистість студента та соціокультурне середовище університету в суспільному контексті» (Київ, 2019);

звітних конференціях Інституту вищої освіти НАПН України: «Наука і вища освіта» (Київ, 2018, 2019);

засіданнях, семінарах та круглих столах Інституту вищої освіти НАПН України (Київ, 2018, 2019, 2020).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження автором опубліковано 27 наукових праць, з них: 20 статей – у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України та виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах даних; 5 тез доповідей – у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій; 2 аналітичні матеріали.

Матеріали **кандидатської дисертації** «Фінансове забезпечення інноваційних проектів» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, захищеної у 2012 році у Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит, у тексті докторської дисертації не використовувались.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації складає 463 сторінки, з них – 381 сторінка основного тексту. Список використаних джерел складають 479 найменувань, з них англійською мовою – 391. Робота містить 41 таблицю і 11 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету і завдання, об'єкт, предмет і методи дисертаційного дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації та оприлюднення.

У **першому розділі** – «Проблема університетської автономії як предмет наукового дослідження» – проаналізовано сучасні вітчизняні та зарубіжні наукові праці з проблеми університетської автономії; обґрунтовано понятійно-термінологічний апарат з проблеми дослідження.

З'ясовано, що вітчизняні дослідники зосереджують свою увагу на наступних пріоритетах: зміст і роль вищої освіти в соціально-економічному розвитку; стратегічний та фінансовий менеджмент закладів вищої освіти; система фінансового забезпечення вищої освіти; моделі університетської

автономії; взаємозв'язок автономії університету та врядування і лідерства у вищій освіті; підзвітність та соціальна відповідальність у сфері вищої освіти; напрями розширення автономії університетів, у т. ч. фінансової.

Зарубіжні науковці концентруються на проблемах: сутність і склад автономії закладів вищої освіти; взаємозалежність академічної свободи та академічної автономії; особливості реалізації кадрової автономії (автономії щодо управління персоналом) та фінансової автономії.

Вчені підкреслюють важливість врахування таких залежностей: автономії та рейтингових досягнень закладів вищої освіти на основі виявлення тенденції підвищення рівня рейтингу закладів вищої освіти із збільшенням їх автономії; прямого взаємозв'язку між автономією та здатністю університетів відповідати очікуванням суспільства через поліпшення якості вищої освіти; взаємозв'язку автономії, відповідальності, врядування та лідерства. Поряд із цим, виявлено відсутність у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі узгодженого підходу до використання термінів щодо проблеми фінансування у вищій освіті.

На основі аналізу змісту ключових понять, що формують понятійно-термінологічний апарат дослідження, акцентовано на залежностях між: академічною свободою та університетською автономією (автономією закладів вищої освіти); інституційною автономією та академічною, кадровою, фінансовою, організаційною автономією; університетською автономією та відповідальністю закладу вищої освіти; університетською автономією та підзвітністю закладу вищої освіти; університетською автономією та ефективністю закладу вищої освіти; університетською автономією та адаптивністю закладу вищої освіти.

Проведений аналіз засвідчив актуальність дослідження проблеми розширення університетської автономії та відсутність комплексного дослідження щодо розширення фінансової автономії закладів вищої освіти.

У другому розділі – *«Розширення фінансової автономії університетів як тенденція розвитку Європейського простору вищої освіти»* – розглянуто сутність інституційної автономії університету як основи творення Європейського простору вищої освіти; з'ясовано зміст фінансової автономії як складової інституційної автономії закладів вищої освіти; проаналізовано підходи до оцінювання стану фінансової автономії університетів країн Європи.

В основі творення Європейського простору вищої освіти закладені базові цінності – академічна свобода та інституційна автономія. Дотримання зазначених цінностей вбачається ключовим чинником розвитку Європейського простору вищої освіти. Фінансову автономію університетів розглядають як складову інституційної автономії закладів вищої освіти (поряд із організаційною, кадровою та академічною) та передумову забезпечення фінансової стійкості закладів вищої освіти.

Для кожної складової університетської автономії (організаційної, фінансової, кадрової, академічної) запропоновано параметри для вимірювання рівня («The Autonomy Scorecard 2010», «The Scorecard 2017»). У випадку фінансової автономії такими параметрами є: термін та тип державного фінансування; компетенція (повноваження) зберігати надлишкові кошти; компетенція запозичувати кошти; компетенція володіти будівлями; компетенція встановлювати плату за навчання.

Оцінювання рівня фінансової автономії, здійснене European University Association за вище зазначеними параметрами (станом на 2017 рік), дало змогу розподілити системи вищих освіт досліджуваних регіонів та країн за чотирма кластерами: до першого кластеру (показник фінансової автономії понад 80%) віднесено Люксембург, Латвію та Велику Британію; до другого кластеру (показник фінансової автономії 61-80%) віднесено Естонію, Нідерланди, Фландрію (Бельгія), Італію, Португалію, Словаччину, Данію, Фінляндію, Швейцарію, Ірландію, Литву); до третього кластеру (показник фінансової автономії 41-60%) віднесено Швецію, Іспанію, Польщу, Францію, Норвегію, Брандбург (Німеччина), Північний Рейн–Вестфалію (Німеччина), франкомовну спільноту Бельгії, Хорватію, Словенію та Сербію; до четвертого кластеру (показник фінансової автономії до 40%) віднесено Гессен (Німеччина) та Угорщину.

У третьому розділі – *«Аналіз провідного зарубіжного досвіду фінансування вищої освіти»* – визначено специфіку фінансування вищої освіти в умовах децентралізованого управління та багаторівневості (національний, регіональний та інституційний рівні) (США та Канада); описано різноманітність моделей фінансування вищої освіти та фінансової автономії університетів у розвинутих країнах Європи (Велика Британія, Франція, Фінляндія); засвідчено розширення фінансової автономії та моделі фінансування вищої освіти у країнах – нових членах Європейського Союзу (Польща, Латвія, Литва).

За результатами проведеного аналізу узагальнено дані фінансування вищої освіти у вищезазначених країнах за такими показниками: витрати на вищу освіту за паритетом купівельної спроможності; загальні витрати на заклади вищої освіти (у т. ч., що здійснюють дослідницьку діяльність); державні видатки на заклади вищої освіти (у т. ч., що здійснюють дослідницьку діяльність); витрати на 1 студента (за паритетом купівельної спроможності); показник кількості студентів на викладача; рівень фінансової автономії університетів.

Система вищої освіти США характеризується децентралізованим підходом щодо управління в цілому та управління фінансами зокрема. Загальну координацію системи вищої освіти на національному рівні здійснює Федеральний уряд. На регіональному рівні уряди штатів через уповноважені

органи здійснюють управління та фінансування університетів. Встановлено існування відмінностей між штатами у США щодо: законодавчого забезпечення вищої освіти, кількості та розподілу повноважень між координаційними й управлінськими радами. Засвідчено наявність різних підходів до фінансування вищої освіти у США, а саме: за формулою; не за формулою (метод «База плюс» (Base Plus)); на основі законодавчих пріоритетів; результат-орієнтоване фінансування. Виявлено значний рівень фінансової автономії університетів США, що мають правовий статус публічних корпорацій (штати Північна Дакота, Кентуккі, Вісконсін, Каліфорнія, Орегон). Поряд із цим фінансова автономія університетів є обмеженою повноваженнями Ради регентів та управлінських рад із фінансових питань (затвердження бюджетів університетів, встановлення рівня оплати за навчання, схвалення угод з нерухомістю та ін.).

Система вищої освіти Канади є децентралізованою – відповідальність покладено на уряди провінцій, що зумовило формування відповідного устрою систем вищої освіти у провінціях. Виявлена відсутність загальнодержавних механізмів оцінювання якості вищої освіти, розроблення та реалізації політики, стандартів та інтегрованих національних систем даних. Встановлено існування відмінностей між провінціями Канади в частині: законодавчого забезпечення вищої освіти (національний, регіональний, інституційний рівні); моделей фінансування; систем фінансового обліку й звітності як інструменту контролю / нагляду уряду за діяльністю університетів. Для забезпечення фінансової стійкості та конкурентоспроможності університетів на основі інституційних переваг у Канаді запроваджено елемент результат-орієнтованого фінансування у вигляді двосторонніх Стратегічних мандатних угод про результати діяльності університетів. Окрім того, здійснений аналіз засвідчив значний рівень фінансової автономії університетів Канади, що мають правовий статус корпорацій. Наслідком такого статусу університетів є права: здійснювати запозичення й інвестування; придбати, продавати, здавати в оренду нерухоме майно; встановлювати чисельність, обов'язки та посадові оклади й інші виплати для працівників університету; укладати угоди з органами влади або іншими закладами вищої освіти.

У результаті законодавчих змін у сфері регулювання вищої освіти (закон «Higher Education and Research Act» 2017 року) у Великій Британії: створено новий регулятор Office for Students; сформовано реєстр закладів вищої освіти; визначено умови реєстрації закладів вищої освіти; встановлено три категорії (статусів) закладів вищої освіти – Registered (zareєстрований, «базовий»), Approved («затверджений»), Approved (fee cap) («затверджений» (з верхньою межею)). Залежно від отриманого статусу заклад вищої освіти має або не має можливості одержувати урядове фінансування та встановлювати рівень оплати навчання на базовому чи вищому рівні. Урядове фінансування закладів вищої освіти у Великій Британії здійснюється у вигляді грантів (субсидій) за

формулою, що враховує певні показники для кожного закладу вищої освіти, включаючи показники кількості та категорій студентів, предметів, категорій витрат за різними видами діяльності закладів. На національному рівні у фінансуванні вищої освіти Великої Британії було зміщено акцент з державних джерел у бік надходжень від оплати за навчання та використання кредитів з погашенням на основі майбутніх доходів (*income-contingent loans*). На інституційному рівні заклади вищої освіти Великої Британії: є автономними; мають статус корпорацій; приймають рішення відповідно до власних пріоритетів, внутрішньої системи фінансового менеджменту, внутрішніх положень та інструкцій. Однак, фінансова автономія закладів вищої освіти Великої Британії є обмеженою: терміном урядового фінансування; можливістю здійснювати запозичення; повноваженнями зовнішніх органів щодо встановлення рівня оплати за навчання для національних студентів освітнього рівня бакалавр.

Система вищої освіти Франції є централізованою та характеризується значною присутністю держави в організації та фінансуванні. Зростанню рівня університетської автономії, у т. ч. фінансової, сприяли:

- зміна відносин між державою в особі профільного Міністерства та університетами з адміністративних на договірні. У результаті такої зміни заклади вищої освіти є автономними у фінансових та адміністративних питаннях;

- запровадження схеми досконалості для фінансування досліджень та вищої освіти з метою отримання додаткового фінансування;

- вдосконалення системи результат-орієнтованого бюджетування щодо розподілу фінансових ресурсів за показниками ефективності закладів вищої освіти.

На інституційному рівні заклади вищої освіти Франції є автономними щодо: управління фінансами відповідно до фінансових планів; визначення принципів розподілу отриманих бюджетних субсидій на внутрішні підрозділи університету. Однак, фінансова автономія університетів Франції є обмеженою періодом урядового фінансування університетів та можливостями здійснювати запозичення і операції з нерухомістю. Рівень плати для студентів за навчання у закладах вищої освіти Франції встановлює зовнішній повноважний орган.

Ідентифіковано зростання рівня фінансової автономії закладів вищої освіти у Фінляндії. Інструментом розширення фінансової автономії стала зміна правового статусу університетів з «public entities» (державних установ) на «corporations under public law» (корпорації публічного права), що підвищило ступінь свободи закладів вищої освіти у фінансових питаннях. Наслідком такої зміни стало зростання соціальної відповідальності університетів Фінляндії через закріплення їх соціальної місії. Запровадження моделі базового фінансування на основі результатів діяльності засвідчило зміну пріоритетів

Уряду Фінляндії у напрямку покращення якості вищої освіти і досліджень та акцентуванні на працевлаштуванні випускників. Це призвело до посилення конкуренції між університетами за отримання фінансових ресурсів і підвищило їх відповідальність за результати своєї діяльності. На інституційному рівні заклади вищої освіти Фінляндії є автономними у прийнятті рішень про внутрішній розподіл фінансування відповідно до стратегічного плану діяльності та керуються внутрішніми документами, інструкціями. Однак, фінансова автономія університетів Фінляндії є обмеженою повноваженнями зовнішніх органів із фінансових питань (встановлення рівня оплати за навчання, схвалення угод з нерухомістю та ін.).

Університетська автономія у Польщі гарантована конституційно та законодавчо. Запровадження моделі фінансування за типом закладу вищої освіти (університетський або неуніверситетський) на основі алгоритму засвідчило зміну пріоритетів Уряду Польщі у напрямку покращення якості досліджень і фокусуванні на студентах та кадровому потенціалі закладів вищої освіти університетського типу. Пріоритетами у фінансуванні закладів вищої освіти неуніверситетського типу у Польщі стали студенти та працевлаштування випускників. Запровадження фінансування дослідницької діяльності наукових підрозділів закладів вищої освіти Польщі на основі рейтингу сприяло підвищенню їх ефективності. Вище зазначені зміни призвели до посилення підзвітності університетів перед суспільством та відповідальності закладів вищої освіти Польщі за використання державних фінансових ресурсів.

Засвідчено запровадження на національному рівні у Латвії тривимірної моделі фінансування закладів вищої освіти, що містить такі складові: «base funding» (базове фінансування освітньої діяльності); «performance-based funding» (фінансування за результатами діяльності закладів) «development funding»; (фінансування розвитку вищої освіти та досліджень). Така модель передбачає, що фінансові ресурси виділяються з Державного бюджету Латвії як на забезпечення стійкості закладів вищої освіти, так і задля досягнення їх стратегічних цілей. Додатково із цим, ресурси Структурних фондів Європейського Союзу спрямовуються на створення / підвищення потенціалу закладів вищої освіти. Такий підхід сприяє підвищенню якості вищої освіти в університетах Латвії, що відповідає потребам суспільства та розвитку національної економіки. У результаті здійснених реформ у сфері вищої освіти Латвії створені умови для зростання фінансової автономії університетів. Як результат, заклади вищої освіти Латвії мають високий рівень фінансової автономії, що гарантована законодавчими актами у сфері вищої освіти. Унаслідок зміни правового статусу закладів вищої освіти забезпечено автономію щодо підготовки та затвердження власних бюджетів та можливість володіти власним майном. Однак, фінансова автономія університетів Латвії є

обмеженою терміном державного фінансування та обмеженнями на операції з нерухомістю.

Запровадження у Литві на національному рівні результат-орієнтованого фінансування у вищій освіті реалізується через ваучерну систему та у вигляді трирічних контрактів (performance agreements) між університетами та профільним Міністерством. Зміни є наслідком імплементації механізмів вільної ринкової економіки у сектор вищої освіти. Як результат, діюча модель забезпечує непряме фінансування закладів вищої освіти, сприяє підвищенню конкуренції між університетами та підвищенню якості вищої освіти. Автономія університетів Литви гарантована Конституцією Литовської Республіки та законодавчими актами у сфері вищої освіти. Незважаючи на зміну статусу університетів Литви з бюджетних установ на публічні інституції, що сприяло розширенню їх фінансової автономії, університети не можуть зберігати надлишок коштів (право передавати фінансові ресурси з одного фінансового року на інший) та володіти будівлями. Також існують обмеження на здійснення запозичень та інвестицій. Ще одним наслідком вищезазначених змін стали процеси оптимізації мережі публічних закладів вищої освіти у Литві.

У четвертому розділі – *«Розширення фінансової автономії університетів: сутність, механізми, інструменти»* – відображено особливості трансформації теорії та практики управління у вищій освіті; розкрито підходи до оцінювання ефективності діяльності закладів вищої освіти; обґрунтовано сутність розширення фінансової автономії університетів, його політичний та управлінський виміри; класифіковано та охарактеризовано моделі фінансування університетів; визначено концептуальні рамки та підходи до розширення фінансової автономії університетів.

На основі аналізу еволюції управління (у т. ч. у сфері державного управління) – від традиційного державного управління через державний менеджмент до врядування – відображено трансформацію моделі управління у сфері вищої освіти у напрямі врядування з одночасним посиленням інституційної автономії університетів, відповідальності та підзвітності закладів вищої освіти перед суспільством. Іншим важливим свідченням трансформаційних процесів є зміна ролі держави в управлінні та фінансуванні вищої освіти у напрямку від «державо-регулятор» до моделі «державо-фасилітатор» або «державо-координатор мережі».

Розширення фінансової автономії університетів є чинником підвищення їх ефективності. Виявлено основні підходи до розуміння та оцінювання ефективності у сфері вищої освіти. «Resource-based» (ресурсний) підхід орієнтований на операційну продуктивність і передбачає досягнення мети діяльності закладу вищої освіти через мінімізацію витрат на використання ресурсів. За такого підходу ефективність є відповідальністю університетів, яку слід оцінювати відповідно до рівня вкладень для досягнення цілей. «Value-

based» (ціннісний / результативний) підхід передбачає акцентування на результатах діяльності закладів вищої освіти в умовах зростання їх підзвітності перед ключовими стейкхолдерами (органи державної влади, роботодавці, здобувачі вищої освіти, працівники закладів вищої освіти). Ще одним важливим підходом до розуміння ефективності є інноваційний, що передбачає оцінювання ефективності діяльності університетів на основі їх впливу на соціальний розвиток. Ефективність у сфері вищої освіти розглядають у розрізі рівнів. Національний або регіональний рівень пов'язаний із рамковими умовами, що встановлюють національні уряди для забезпечення ефективності діяльності університетів. Інституційний рівень охоплює різні види діяльності закладів вищої освіти, що пов'язані із розробленням та реалізацією програм підвищення інституційної ефективності (institutional efficiency agendas). На національному або регіональному рівні вимірами ефективності слугують: власність на нерухоме майно; сертифікація освітніх програм; модальності фінансування та ін. Вимірами ефективності на інституційному рівні є: просторова оптимізація; централізовані закупівлі; спільне використання активів у межах інституції; спільні закупівлі; спільні послуги (shared services); спільне використання дослідницьких активів (shared research assets); обмін персоналом та спільні програми розвитку науково-педагогічного персоналу та ін.

Визначено поняття «фінансова автономія університетів» як спроможність університету самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності. Спроможність університету є інтегральною характеристикою університету, що об'єднує:

- наявність права («маю право») відповідно до визначених нормативних рамок самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності;
- наявність здатності («маю необхідні інституційні якості / потенціал») для реалізації наявного права самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності;
- реалізацію права та здатності («дію») самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності.

Таким чином, спроможність університету визначається: правовим рівнем (чим більше прав, тим більше спроможність); рівнем інституційної здатності (чим більший інституційний потенціал, тим більша спроможність); рівнем ефективності прийнятих рішень щодо власної фінансової діяльності університету (чим більша ефективність, тим більша спроможність). Вимірювання / оцінювання рівня фінансової автономії університету здійснюється за допомогою параметрів, які дозволяють описати рівень самостійності університету приймати рішення щодо власної фінансової діяльності.

Запропоновано трактувати поняття «розширення фінансової автономії університету» як цілеспрямований динамічний процес, що веде до підвищення

спроможності університету самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності, включає політичний та управлінський виміри, здійснюється на національному, регіональному та інституційному рівнях шляхом реалізації відповідного комплексу заходів, механізмів та інструментів політичного та управлінського спрямування.

З'ясовано, що процес розширення фінансової автономії університетів включає два виміри – політичний (розроблення та реалізація відповідних політик, законодавчі та нормативно-правові документи стратегічного та операційного значення) і управлінський (процеси, процедури, механізми, інструменти управління) – та здійснюється на рівнях: національному, регіональному, інституційному. У табл. 1 представлено складові розширення фінансової автономії університетів за вище зазначеними вимірами та рівнями.

Таблиця 1

**Розширення фінансової автономії університетів:
виміри та рівні**

Виміри Рівні	Політичний	Управлінський
Національний	Законодавче забезпечення (Конституція, нормативно- правові документи) Правовий статус закладів вищої освіти Дерегуляція у вищій освіті Національні пріоритети (стратегія)	Забезпечення ефективності (контракти) Підзвітність (нагляд у вигляді моніторингу доступності та якості освіти і науки, річні фінансові звіти, дотримання стандартів бухгалтерського обліку та звітності, зовнішній аудит) Модель фінансування
Регіональний	Нормативне забезпечення Регіональні пріоритети (стратегія)	Підзвітність (нагляд у вигляді моніторингу доступності та якості освіти і науки, річні фінансові звіти, моніторинг фінансового стану університетів на основі порівняння їх фінансових показників) Модель фінансування Забезпечення ефективності (контракти)
Інституційний	Статут університету Інституційна стратегія Соціальна відповідальність	Забезпечення ефективності (стратегія розвитку) Підзвітність (Наглядова рада, внутрішній аудит) Підвищення гнучкості університетів до вимог ринку праці Структура управління Фінансовий менеджмент

Таким чином, політичний вимір розширення фінансової автономії університетів охоплює розроблення та реалізацію політик у сфері вищої освіти на національному, регіональному та інституційному рівнях. Політичний вимір процесу розширення фінансової автономії університетів містить наступні складові у формі відповідних механізмів та інструментів: на національному рівні – законодавче забезпечення (Конституція, нормативно-правові документи), правовий статус закладів вищої освіти, дерегуляція у вищій освіті, національні пріоритети (стратегія); на регіональному рівні – нормативне забезпечення, регіональні пріоритети (стратегія розвитку регіону); на інституційному рівні – статут університету, інституційна стратегія розвитку, соціальна відповідальність.

У свою чергу, управлінський вимір розширення фінансової автономії університетів реалізується через застосування механізмів та інструментів управління, що відповідають визначеним рівням: на національному рівні – забезпечення ефективності (контракти), підзвітність (нагляд у вигляді моніторингу доступності та якості освіти і науки, річні фінансові звіти, дотримання стандартів бухгалтерського обліку та звітності, зовнішній аудит), модель фінансування; на регіональному рівні – підзвітність (нагляд у вигляді моніторингу доступності та якості освіти і науки, річні фінансові звіти, моніторинг фінансового стану університетів на основі порівняння їх фінансових показників), модель фінансування, забезпечення ефективності (контракти); на інституційному рівні – забезпечення ефективності (стратегія розвитку), підзвітність (Наглядова рада, внутрішній аудит), підвищення гнучкості університетів до вимог ринку праці, структура управління, фінансовий менеджмент.

Засвідчено наявність різних моделей фінансування у вищій освіті: «Basic funding» (базове фінансування), «Performance-oriented funding» (результат-орієнтоване фінансування), «Innovation-/profile-oriented funding» (інноваційно- / профільно-орієнтоване фінансування). Реалізація зазначених моделей здійснюється за допомогою застосування різних підходів, детальний опис яких подано у табл. 2.

Таблиця 2

Підходи до фінансування закладів вищої освіти

Підходи Моделі	Фінансування на історичній основі та на основі результатів діяльності за формулою	Фінансування тільки за формулою на основі показників	Фінансування на основі контрактів
Basic funding (базове фінансування)	Історичний бюджет Кількість НПП	Кількість студентів Кількість НПП Витрати на одного студента (за галузями знань)	Кількість студентів Кількість випускників

Підходи Моделі	Фінансування на історичній основі та на основі результатів діяльності за формулою	Фінансування тільки за формулою на основі показників	Фінансування на основі контрактів
Performance-oriented funding (результат-орієнтоване фінансування)	Результати діяльності визначені у формулі		Цільові показники, що відображають ключові результати за видами діяльності
Innovation-/profile-oriented funding (інноваційно-/профільно-орієнтоване фінансування)	Конкретні програми, орієнтовані на відповідні профілі / пріоритети	-	Цільові показники, визначені відповідно до профілів / проектів

Визначено тенденції у застосуванні вище описаних моделей і підходів до фінансування закладів вищої освіти. А саме, встановлено, що «Basic funding» (базове фінансування) стає більш динамічним та орієнтованим на запити суспільства завдяки принципу «гроші слідують за студентом», при якому система стимулів базується на чинниках, пов'язаних із зарахуванням студентів. Таким чином, при розрахунку обсягу базового фінансування акцент зміщується з підходу «Фінансування на історичній основі та на основі результатів діяльності за формулою» до підходу «Фінансування тільки за формулою на основі кількісних показників». Щодо моделі «Performance-oriented funding» (результат-орієнтованого фінансування) – її актуальність посилюється в умовах зростання конкуренції у сфері вищої освіти, орієнтації на ефективність діяльності та покращення якості. Все більшої популярності набувають формули фінансування з вихідними індикаторами. Третя модель «Innovation-/profile-oriented funding» (інноваційно-/профільно-орієнтоване фінансування) отримує свій розвиток в умовах розширення інституційної автономії університетів, запровадження нових форм підзвітності у сфері вищої освіти, є дієвим механізмом стратегічного панування. Важливість цієї моделі зростає в умовах посилення акценту на інноваціях та досконалості у вищій освіті, що є важливими чинниками регіональної або національної конкурентоспроможності.

Для обґрунтування концептуальних рамок розширення фінансової автономії університетів в основу покладено різні моделі державного управління, детальний опис яких подано у табл. 3.

Моделі державного управління

Моделі державного управління Виміри	Державне адміністрування	Державний менеджмент	Ефективне врядування
<i>Відносини</i>	Покірність, слухняність	Санкціонування	Повноваження
<i>Відповідальність</i>	Політиками	Замовниками, клієнтами	Громадянами та стейкхолдерами
<i>Принципи</i>	Згода з правилами та інструкціями	Ефективність, результативність	Підзвітність, відповідальність, прозорість і
<i>Критерії успіху</i>	Наслідки	Результати	Процес
<i>Атрибути</i>	Неупередженість	Професіоналізм	Відповідальність, відповідність

Для побудови рамок вище означені моделі групувалися з особливостями / вимірами / контекстами, важливими в аспекті розширення фінансової автономії університетів. До таких особливостей / вимірів / контекстів нами віднесено наступні: специфіка управління галуззю, інституцією; роль держави в управлінні вищою освітою; типи врядування у вищій освіті; моделі сучасних університетів; парадигми соціального розвитку; рівень фінансової автономії університету; ефективність діяльності; підходи до фінансування; механізми та інструменти розширення фінансової автономії університетів (табл. 4).

Таблиця 4

Концептуальні рамки розширення фінансової автономії університетів

Пара «Модель державного управління – Специфіка управління галуззю, інституцією»

Моделі державного управління Специфіка управління галуззю, інституцією	Державне адміністрування	Державний менеджмент	Ефективне врядування
<i>Контингент</i>	Однорідний	Роз'єднаний	Різномірний
<i>Потреби, проблеми</i>	Прямі, визначені професіоналами	Очікувані, визначені ринком	Складні, нестійкі з нахилом до ризику

Продовження табл. 4

Стратегія	Державна та розроблена централізовано	Ринкова та зорієнтована на клієнта	Сформована громадянським суспільством
Управління через	Ієрархії	Ринки	Мережі та партнерства

Пара «Модель державного управління – Роль держави в управлінні вищою освітою»

Моделі державного управління	Державне адміністрування	Державний менеджмент	Ефективне врядування
Роль держави в управлінні вищою освітою	Контролер	Регулятор	Фасилітатор мережі

Пара «Модель державного управління – Врядування у вищій освіті»

Моделі державного управління	Державне адміністрування	Державний менеджмент	Ефективне врядування
Типи врядування у вищій освіті	Інерційне		
		Колегіальне	
	Ієрархічне		
			Розподілене

Пара «Модель державного управління – Моделі сучасних університетів»

Моделі державного управління	Державне адміністрування	Державний менеджмент	Ефективне врядування
Моделі сучасних університетів (за I. McNay)	Бюрократія		
		Корпорація	
	Колегіум		
			Підприємство

Продовження табл. 4

Пара «Модель державного управління – Парадигма соціального розвитку»

Моделі державного управління	Державне адміністрування	Державний менеджмент	Ефективне врядування
Парадигма соціального розвитку	Патерналістська держава	Ринкова економіка	Соціальна відповідальність

Пара «Модель державного управління – Рівень фінансової автономії університету»

Моделі державного управління	Державне адміністрування	Державний менеджмент	Ефективне врядування
Рівень фінансової автономії університету	Низький	Середній	Високий

Пара «Модель державного управління – Ефективність діяльності»

Моделі державного управління	Державне адміністрування	Державний менеджмент	Ефективне врядування
Ефективність діяльності			
<i>Підхід</i>	Ресурсний (мінімізація витрат)	Ціннісний / результативний	
			Соціальний вплив
<i>Характер прийняття рішень</i>	Раціоналістичний	Практичний (економічність, результативність)	

Пара «Модель державного управління – Підходи до фінансування»

Моделі державного управління	Державне адміністрування	Державний менеджмент	Ефективне врядування
Підходи до фінансування	Фінансування на історичній основі та на основі результатів діяльності за формулою		
		Фінансування тільки за формулою на основі показників	
			Фінансування на основі контрактів

Продовження табл. 4

Пара «Модель державного управління – Механізми та інструменти розширення фінансової автономії університетів»

Моделі державного управління та механізми інструменти розширення фінансової автономії університетів	Державне адміністрування	Державний менеджмент	Ефективне врядування
Регулювання: правовий статус	Бюджетна установа	Публічна інституція / організація	
		Корпорація (публічна, приватна) Некомерційна / неприбуткова організація	
Тип / способи розподілу фінансування	Постатейний бюджет (Кошторис)	Блоковий грант	
Форми фінансування	Пряме (бюджетне / державне замовлення)	Пряме (бюджетне, проектне, результат-орієнтоване, цільове)	
	Непряме (ваучерне, кредитне, грантова та стипендіальна підтримка)		
Підзвітність	Контроль	Нагляд	Моніторинг

Визначені концептуальні рамки дали можливість розробити модель розширення фінансової автономії університетів (рис. 1).

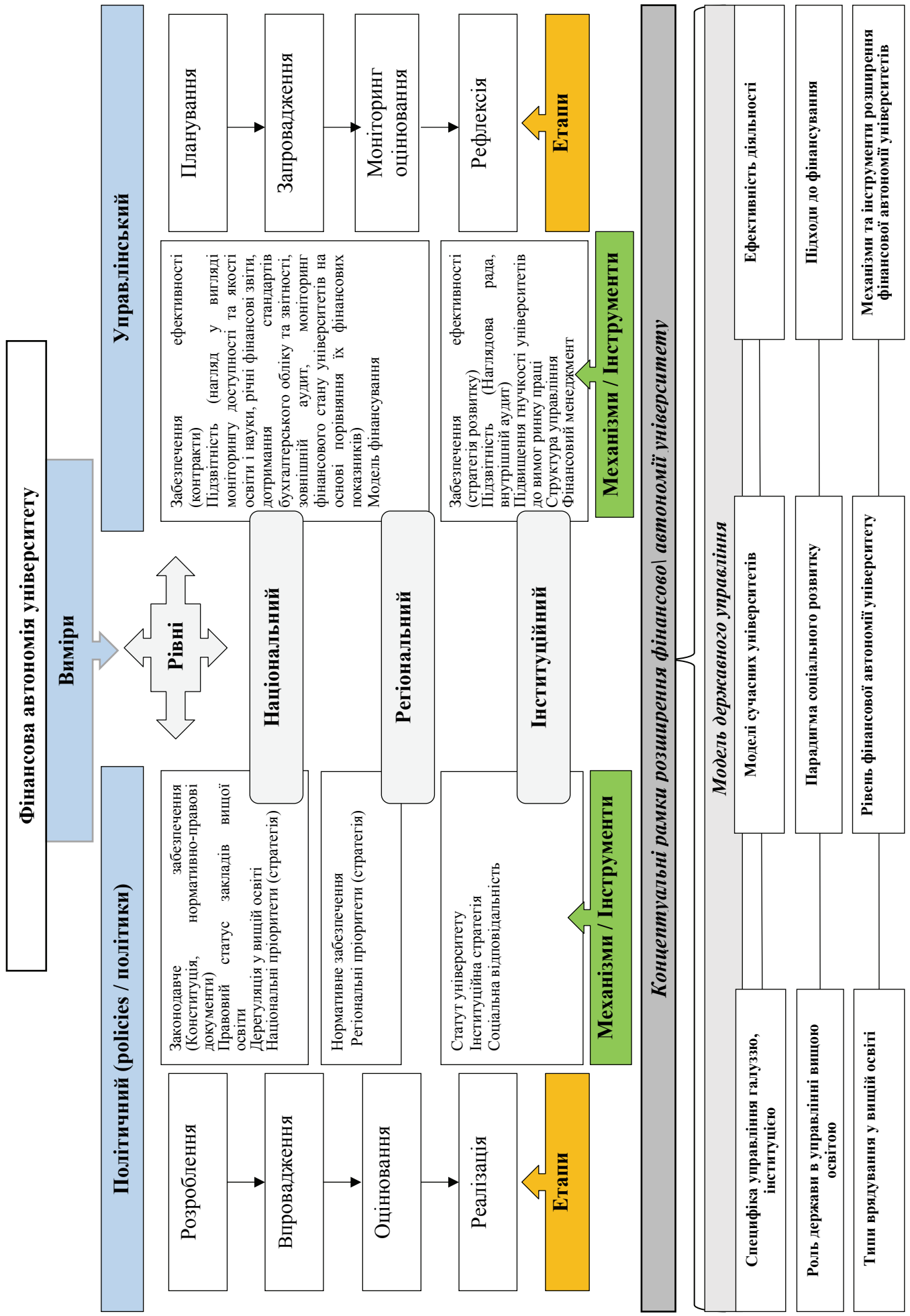

Рис. 1. Модель розширення фінансової автономії університетів

Представлені концептуальні рамки розширення фінансової автономії університетів дозволяють інтегрувати різні управлінські моделі, механізми та інструменти та врахувати їх при визначенні підходів до розширення фінансової автономії університетів. Для обґрунтування підходів до розширення фінансової автономії університетів обрано наступні критерії–пари: «Рівень фінансової автономії університету – Рівень впливу університету на соціальний розвиток» та «Рівень фінансової автономії університету – Рівень ресурсного забезпечення». Для визначення та опису підходів до розширення фінансової автономії університетів обрано матричний принцип (рис. 2, 3).

Рис. 2. Матриця «Рівень фінансової автономії університетів – Рівень впливу університету на соціальний розвиток»

Через призму матриці «Рівень фінансової автономії університетів – Рівень впливу університету на соціальний розвиток» ідентифіковано чотири підходи до розширення фінансової автономії університету. Перший підхід передбачає поєднання низького рівня фінансової автономії університету та високого рівня впливу університету на соціальний розвиток. Другий підхід – поєднання низького рівня фінансової автономії університету та низького

рівня впливу університету на соціальний розвиток. Третій підхід – поєднання високого рівня фінансової автономії університету та низького рівня впливу університету на соціальний розвиток. Четвертий підхід – поєднання високого рівня фінансової автономії університету та високого рівня впливу університету на соціальний розвиток. Характеристики зазначених підходів відображені у відповідних блоках на рис. 2.

Рис. 3. Матриця «Рівень фінансової автономії університетів – Рівень ресурсного забезпечення»

Через призму матриці «Рівень фінансової автономії університетів – Рівень ресурсного забезпечення» визначено ще чотири підходи до розширення фінансової автономії університету. Перший підхід передбачає поєднання низького рівня фінансової автономії університету та високого рівня ресурсного забезпечення. Другий підхід – поєднання низького рівня фінансової автономії університету та низького рівня ресурсного забезпечення. Третій підхід – поєднання високого рівня фінансової автономії університету та низького рівня ресурсного забезпечення. Четвертий підхід – поєднання високого рівня фінансової автономії університету та високого рівня ресурсного забезпечення. Характеристики зазначених підходів відображені у відповідних блоках на рис. 3.

У п'ятому розділі – «Розширення фінансової автономії університетів України» – з'ясовано сучасний стан фінансової автономії університетів України; виявлено особливості моделі фінансування університетів України та її вплив на ефективність діяльності закладів вищої освіти; запропоновано сценарії та практичні рекомендації щодо розширення фінансової автономії університетів України.

Аналіз ключових показників щодо фінансового забезпечення вищої освіти у провідних зарубіжних країнах та їх порівняння з аналогічними показниками для України дає підстави стверджувати що, в Україні обсяги державних видатків на вищу освіту у відносному вимірі досягли оптимального рівня і збільшення їх кількісних абсолютних показників можливе лише одночасно із зростанням ВВП країни.

Розширення фінансової автономії університетів України є одним із ключових пріоритетів реформування вітчизняної вищої освіти. Нормативні основи для розширення фінансової автономії університетів закладені відповідними документами: Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.), Закон України «Про освіту» (2017 р.). Застосування метрики European University Association дає підстави для висновку про те, що станом на поточний момент фінансова автономія університетів України є обмеженою у частині показників: термін державного фінансування (рік); тип державного фінансування (кошторисне фінансування, постатейний розподіл); компетенція зберігати надлишкові кошти з державного фінансування; компетенція запозичувати кошти; компетенція володіти будівлями.

У світлі визначених та описаних вище моделей і підходів до фінансування вищої освіти встановлено, що у системі вищої освіти України домінуючою є модель фінансування на основі пропозиції, а саме, модель кошторисного фінансування на основі основного планового фінансового документу бюджетної установи (кошторису). Ця модель враховує базові нормативи, такі як: співвідношення чисельності НПП і студентів (з цієї причини витрати на заробітну плату викладачів прив'язуються до кількості студентів). Формула розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти в цілому сприяє розширенню фінансової автономії університетів через включення показників, орієнтованих на результати діяльності університетів, а також підвищенню ефективності їх діяльності, але має експериментальний характер, містить низку суперечностей та потребує вдосконалення. Інша новація – запровадження у діяльність закладів вищої освіти України мінімального розміру плати за навчання для здобуття вищої освіти на основі індикативної собівартості – обмежує фінансову автономію університетів. Фактично ключовий механізм, що забезпечує розширення фінансової автономії університетів – зміна

правового статусу закладів вищої освіти в Україні не є реалізованим і перебуває у статусі проєктів відповідних нормативно-правових документів. До суттєвих недоліків реформування системи вищої освіти в Україні також відносимо відсутність концептуального бачення, узгодженого з ключовими стейкхолдерами, щодо виконання стратегічного завдання – розширення фінансової автономії університетів.

На основі розроблених теоретичних основ та аналізу поточного стану запропоновано можливі сценарії розширення фінансової автономії університетів в Україні за критеріями–парами: «Рівень фінансової автономії університету – Рівень ресурсного забезпечення» та «Рівень фінансової автономії університету – Рівень впливу на розвиток суспільства».

Перший сценарій передбачає поєднання низького рівня фінансової автономії університету та низьких рівнів ресурсного забезпечення і впливу університету на соціальний розвиток. За цих умов розширення фінансової автономії університетів обумовлено специфікою моделі державного адміністрування та інерційного врядування, за яких держава виконує контролюючу роль в управлінні вищою освітою. Фінансування вищої освіти ґрунтується на підході постатейного фінансування на історичній основі. Університети функціонують на основі бюрократичної моделі у статусі бюджетна установа. Ключовою ціллю ефективності у сфері вищої освіти є мінімізація витрат. У межах даного сценарію розширення фінансової автономії університету відбувається за рахунок зміни параметрів: терміну і типу державного фінансування.

Другий сценарій передбачає поєднання низького рівня фінансової автономії університету та високих рівнів ресурсного забезпечення і впливу університету на соціальний розвиток. За цих умов розширення фінансової автономії університетів обумовлено специфікою моделей державного адміністрування та інерційного врядування або державного менеджменту та ієрархічного врядування, за яких держава виконує контролюючу роль в управлінні вищою освітою. Фінансування вищої освіти здійснюється за підходом «фінансування на історичній основі та на основі результатів діяльності за формулою». Університети функціонують на основі бюрократичної або колегіальної моделі у статусі публічна інституція / організація. Ключовою ціллю ефективності у сфері вищої освіти є мінімізація витрат. У межах даного сценарію розширення фінансової автономії університету відбувається за рахунок зміни параметрів: термін і тип державного фінансування; компетенція (повноваження) зберігати надлишкові кошти; компетенція запозичувати кошти.

Третій сценарій передбачає поєднання високого рівня фінансової автономії університету та низьких рівнів ресурсного забезпечення і впливу університету на соціальний розвиток. За цих умов розширення фінансової

автономії університетів обумовлено специфікою моделі державного менеджменту і колегіального та ієрархічного врядування, за якої держава виконує регулюючу роль в управлінні вищої освіти. Фінансування вищої освіти ґрунтується на підході «тільки за формулою на основі показників». Університети функціонують на основі колегіальної / підприємницької моделі у статусі публічна інституція / організація, публічна корпорація, некомерційна / неприбуткова організація. Ключовою ціллю ефективності у сфері вищої освіти є акцентування на результатах діяльності в умовах зростання підзвітності перед основними стейкхолдерами. У межах даного сценарію розширення фінансової автономії університету відбувається за рахунок зміни параметрів: термін і тип державного фінансування; компетенція (повноваження) зберігати надлишкові кошти; компетенція запозичувати кошти; компетенція володіти будівлями.

Четвертий сценарій передбачає поєднання високого рівня фінансової автономії університету та високих рівнів ресурсного забезпечення і впливу університету на соціальний розвиток. За цих умов розширення фінансової автономії університетів обумовлено специфікою моделі ефективного врядування, за якої держава виконує функцію моніторингу та роль фасилітатора мережі закладів вищої освіти. Фінансування вищої освіти ґрунтується на підході «фінансування на основі контрактів» на основі показників ключових результатів за видами діяльності та цільових показників, що визначені відповідно до профілів / проектів. Функціонування університетів здійснюється на основі моделі соціальної відповідальності у статусі корпорація, некомерційна / неприбуткова організація. Ключовою ціллю ефективності у сфері вищої освіти є акцентування на ринковому / соціальному впливі та результатах діяльності університету. У межах даного сценарію розширення фінансової автономії університету відбувається за рахунок зміни параметрів: термін і тип державного фінансування; компетенція (повноваження) зберігати надлишкові кошти; компетенція запозичувати кошти; компетенція володіти будівлями; компетенція встановлювати плату за навчання.

Встановлено, що на даний момент у системі вищої освіти України проявляється тенденція до переходу від сценарію 1 «Низький рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток» до сценарію 3 «Високий рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток», але сценарій 1 «Низький рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток» поки залишається домінуючим. Посилення зазначеної тенденції визначається нами як необхідна умова для

подальшого розвитку. Це потребує відповідних зусиль та дій на національному та інституційному рівнях у політичному та управлінському контекстах. Водночас, необхідно підкреслити, що сценарій 3 «Високий рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток» є передумовою для переходу до сценарію 4 «Високий рівень фінансової автономії університету – Високий рівень ресурсного забезпечення / Високий рівень впливу університету на соціальний розвиток», що вбачається найбільш перспективним.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду здійснено теоретичне обґрунтування розширення фінансової автономії університетів як одного із ключових пріоритетів сучасного розвитку Європейського простору вищої освіти та актуального завдання у реформі вищої освіти України. Одержані у процесі дослідження результати засвідчили досягнення мети, виконання визначених завдань і стали підґрунтям для формулювання таких висновків і рекомендацій:

1. Здійснений аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових публікацій з проблеми університетської автономії виявив змістовні пріоритети досліджень (зміст і роль вищої освіти в соціально-економічному розвитку; стратегічний та фінансовий менеджмент закладів вищої освіти; система фінансового забезпечення вищої освіти; сутність і склад автономії закладів вищої освіти; моделі університетської автономії; взаємозалежність академічної свободи та академічної автономії; взаємозв'язок автономії університету та врядування і лідерства у вищій освіті; особливості реалізації кадрової автономії (автономії щодо управління персоналом) та фінансової автономії; підзвітність та соціальна відповідальність у сфері вищої освіти; напрями розширення автономії університетів), їх теоретичний і прикладний характер. Аналіз також засвідчив актуальність розширення фінансової автономії університетів як наукової проблеми та відсутність комплексного дослідження з даного питання.

2. Обґрунтовано актуальність розширення фінансової автономії університетів як тенденції розвитку Європейського простору вищої освіти. Звернення до документів політичного та стратегічного характеру (Комюніке Міністрів країн Європи, які відповідальні за вищу освіту, Повідомлення Європейської Комісії) та аналітичних матеріалів міжнародних організацій Organisation for Economic Co-operation and Development, World Bank, International Association of Universities, European University Association, слугувало підґрунтям для розкриття сутності університетської автономії;

аналізу фінансової автономії як складової інституційної автономії університетів; систематизації підходів до оцінювання показників фінансової автономії університетів та її реального стану у країнах Європи.

3. Виявлено особливості фінансування вищої освіти та розширення фінансової автономії університетів у провідних зарубіжних країнах, а саме:

децентралізований та багаторівневий характер у фінансуванні вищої освіти США та Канади;

зміна моделі фінансування університетів Великої Британії через: розмежування фінансування освітньої та дослідницької діяльності; надання урядового фінансування лише для зареєстрованих закладів вищої освіти відповідно до отриманого статусу; фінансування за формулою на основі показників; законодавче закріплення умов фінансування закладів та санкцій за їх порушення;

розширення фінансової автономії університетів Франції за умови централізованого управління та значного впливу держави через: встановлення контрактних відносин між державою в особі профільного міністерства та університетами, що є автономними у фінансових та адміністративних питаннях; запровадження схеми досконалості для фінансування досліджень та вищої освіти з метою отримання додаткового фінансування; вдосконалення системи результат-орієнтованого бюджетування щодо розподілу фінансових ресурсів за показниками ефективності;

зростання фінансової автономії задля підвищення соціальної відповідальності університетів Фінляндії;

впровадження новацій у фінансування вищої освіти Польщі у частині запровадження моделі фінансування за типом закладу вищої освіти (університетський або неуніверситетський; публічний або непублічний) на основі алгоритму (формули) за показниками; запровадження Програми досконалості «Дослідницький університет»; зростання обсягу фінансування вищої освіти;

реалізація тривимірної моделі фінансування закладів вищої освіти Латвії («Base funding» (базове фінансування навчальної діяльності), «Performance-based funding» (фінансування за результатами діяльності закладів), «Development funding» (фінансування розвитку вищої освіти й досліджень));

розширення фінансової автономії університетів Литви через запровадження результат-орієнтованого фінансування у вигляді контрактів (performance agreements) між університетами та профільним міністерством, а також ваучерної системи фінансування.

4. Визначено сутність розширення фінансової автономії університетів у частині виокремлення політичного і управлінського вимірів,

характеристики їх складових на національному, регіональному, інституційному рівнях.

Удосконалено понятійно-термінологічний апарат з проблеми фінансової автономії університетів через визначення термінів «фінансова автономія університету» (як спроможність університету самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності. Спроможність університету є інтегральною характеристикою університету, що об'єднує: наявність права («маю право») відповідно до визначених нормативних рамок самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності; наявність здатності («маю необхідні інституційні якості / потенціал») для реалізації наявного права самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності; реалізацію права та здатності («дію») самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності) та «розширення фінансової автономії університету» (як цілеспрямований динамічний процес, що веде до підвищення спроможності університету самостійно приймати рішення щодо власної фінансової діяльності, включає політичний (policies / політики) та управлінський виміри, здійснюється на національному, регіональному та інституційному рівнях шляхом реалізації відповідного комплексу заходів, механізмів та інструментів політичного та управлінського спрямування).

Ідентифіковано основні моделі до фінансування закладів вищої освіти; обґрунтовано концептуальні рамки розширення фінансової автономії університетів, що дозволяють інтегрувати різні моделі, механізми та інструменти та врахувати їх специфіку для формулювання можливих підходів до розширення фінансової автономії університетів.

5. Виявлено особливості реалізації процесу розширення фінансової автономії університетів України, які є такими:

відсутнє концептуальне бачення, узгоджене зі ключовими стейкхолдерами, щодо виконання стратегічного завдання – розширення фінансової автономії університетів;

домінує модель базового фінансування закладів вищої освіти;

запроваджена формула розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між закладами вищої освіти, яка в цілому сприяє розширенню фінансової автономії університетів та підвищенню ефективності їх діяльності, але потребує вдосконалення;

не є реалізованою і перебуває у статусі проєктів відповідних нормативно-правових документів зміна правового статусу закладів вищої освіти в Україні.

Ідентифіковано сценарії розширення фінансової автономії університетів України: сценарій 1 «Низький рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток»; сценарій 2 «Низький рівень

фінансової автономії університету – Високий рівень ресурсного забезпечення / Високий рівень впливу університету на соціальний розвиток»; сценарій 3 «Високий рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток»; сценарій 4 «Високий рівень фінансової автономії університету – Високий рівень ресурсного забезпечення / Високий рівень впливу університету на соціальний розвиток».

Засвідчено, що станом на даний момент проявляється тенденція до переходу від сценарію 1 «Низький рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток» до сценарію 3 «Високий рівень фінансової автономії університету – Низький рівень ресурсного забезпечення / Низький рівень впливу університету на соціальний розвиток». Визначено, що посилення зазначеної тенденції є необхідною умовою та потребує відповідних зусиль та дій на національному та інституційному рівнях у політичному та управлінському контекстах.

6. Сформульовано відповідні практичні рекомендації щодо розширення фінансової автономії університетів України, а саме:

Розробити Концепцію розширення фінансової автономії університетів України, забезпечивши її кореляцію зі Стратегією розвитку вищої освіти України та її підтримку з боку університетської спільноти.

Обрати й обґрунтувати оптимальну для реалізації модель і підходи до фінансування закладів вищої освіти та здійснити відповідні зміни для їх легітимізації.

Розробити та обґрунтувати методикау визначення цільових показників, що засвідчують прогресивний розвиток університетів, а також принципи їх узгодження при формуванні контрактів.

Розробити та реалізувати за участі відповідних стейкхолдерів систему заходів для підвищення інституційної спроможності / компетентності закладів вищої освіти України щодо реалізації фінансової автономії університетів, зокрема, у форматі національної інформаційної платформи, що дозволить забезпечити заклади вищої освіти кращими практиками, дослідженнями та надати необхідну підтримку.

Розробити систему показників у вигляді «рамки» для оцінювання ефективності діяльності закладів вищої освіти України, забезпечивши її кореляцію / вплив на обсяги фінансування закладів вищої освіти. Ключові показники ефективності мають бути пов'язані зі стратегією закладу і відображати як ресурсний потенціал так і результати діяльності, а також містити такі аспекти як здатність до лідерства, інновації, репутація та соціальний вплив. Вибір ключових показників ефективності має залежати від місії та стратегії закладу вищої освіти.

7. Перспективними напрямками подальших досліджень проблеми розширення фінансової автономії університетів вбачаємо її розгляд через призму концептів: «соціальна відповідальність», «ефективне врядування», «стратегування в умовах екосистем».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Власова І. В. До питання ефективності у сфері вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 20. Т.3. С. 132–135. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/20/part_3/30.pdf.

2. Власова І. В. Фінансова автономія університетів: досвід Естонії. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. С. 159–163. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.3-34>.

3. Власова І. В. Моделі фінансування у закладах вищої освіти країн Європи. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 23. С. 159–162. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/23-1.35>.

4. Власова І. В. Реформування вищої освіти в контексті Болонського процесу. *Педагогічні науки*. 2019. № 86. С. 91–96. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-86-16>.

5. Власова І. В. Економічна автономія університетів: досвід Великої Британії. *Вісник післядипломної освіти*. 2019. Вип. 7 (36). С. 22–37. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/7_36_2018/Bulletin_7_36_Pedagogika_Inna_Vlasova_UA.pdf.

6. Власова І. В. Автономія університетів: аналіз міжнародних документів. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2019. Вип. 1-2 (64–65). С. 100–106. URL: <https://doi.org/10.28925/2078-1687.2019.1-2.100105>.

7. Власова І. В. Фінансування вищої освіти у країнах Європи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 5 (89). С. 13–24. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/2b96/9da5861263409b00b8b881d67cfc2f2be098.pdf>.

8. Власова І. В. Фінансова самостійність університетів Литви. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2019. Вип. 2. С. 22–28. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/178452/178507>.

9. Власова І. В. Фінансова самостійність університетів: досвід Латвії. *Освітологічний дискурс*. 2019. № 3-4 (26-27). С. 306–318. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/637/562>.

10. Власова І.В. Фінансова автономія університетів: досвід Польщі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 16. С. 109–112. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/16/part_2/22.pdf.

11. Власова І.В. Фінансування освіти у Фінляндії. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 17. С. 133–137. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-2-29>.

12. Власова І. В. Інституційна фінансова автономія країн Європи. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 18. С. 147–151. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/18/part_2/34.pdf.

13. Власова І. В. Фінансова автономія університетів: досвід Грузії. *Oświatologia*. 2019. № 8. С. 43–49. URL: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2019.8.4349>.

14. Власова І. В. Фінансова автономія університетів Канади. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 70 : зб. наук. пр. Київ, 2019. С. 38–41. URL: <http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/70-2019/11.pdf>.

15. Власова І. В. До питання державного фінансування закладів вищої освіти України. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 19. Т. 3. С. 151–155. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/19/part_3/33.pdf.

16. Власова І. В. Фінансування закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 71 : зб. наук. пр. Київ, 2019. С. 50–53. URL: <http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/71-2019/14.pdf>.

17. Власова І. В., Жиляєв І. Б., Вітренко Ю. М., Ковтунець В. В., Ворона В. О. Фінансова автономія закладів вищої освіти. *Університети і лідерство*. 2019. № 2 (8). С. 208–218. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-8-2-144-220>.

18. Власова І. В. Автономія закладів вищої освіти: аналіз ключових європейських і міжнародних документів. *Університети і лідерство*. 2018. № 1 (5). С. 62–71. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2018-5-1-62-71>.

19. Власова І. В. Злиття / укрупнення університетів за умов розширення економічної автономії. *Університети і лідерство*. 2018. № 2 (6). С. 117–133. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2018-6-2-117-133>.

20. Власова І. В. Автономія університету: теоретичний аспект. *Вісник Черкаського університету*. 2018. № 16. С. 37–44. URL: <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3099/3296>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

21. Власова І. В. Фінансування закладів вищої освіти Канади. *Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія і практика*: матеріали II Міжнар.

наук.-практ. конф. (Вінниця, 30 квітня 2020 р.). Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. Вип. 32. С. 10–11.

22. *Власова І.* Роль та функції Управління у справах студентів (Office for Students): досвід Англії. *Особистість студента та соціокультурне середовище університету в суспільному контексті*: матеріали III Всеук. наук.-практ. конф. (Київ, 23 травня 2019 р.). Київ, 2019. С. 9–11. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/III_Vseukr.konf_05-2019_Zbirnyk.pdf.

23. *Власова І.* Особливості фінансування освіти Німеччини. *Передові освітні практики: Україна, Європа, Світ*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16 – 17 листопада 2019 р.). Київ: Педагогічна думка, 2019. С. 227–228.

24. *Vlasova I.* University corporatization. *Корпоративні фінанси: проблеми та перспективи інноваційного розвитку*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 жовтня 2018 р.). Київ: КНЕУ, 2018. С. 438–440. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/29511/KF_2018_137.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

25. *Власова І.* Фінансування закладів вищої освіти. *Якість вищої освіти: українська національна система та європейські практики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6–7 грудня 2018 р.). К.: ЦП Компринт, 2018. С. 37–38.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

26. *Власова І., Вітренко Ю., Ворона В., Жилияєв І., Кірієнко Д., Ковтунець В., Мельник С.* Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо механізмів фінансової автономії закладів вищої освіти (частина I): препринт (аналітичні матеріали); за редакцією В. Ковтунця. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2018. С. 64–75. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Analiz_dosvidu_fin-avtonomii_zVO_ch1_analit_IVO-2018-177p_avtors-kolektiv.pdf.

27. *Власова І., Вітренко Ю., Ворона В., Жилияєв І., Кірієнко Д., Ковтунець В., Мельник С.* Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо механізмів фінансової автономії закладів вищої освіти (частина II): препринт (аналітичні матеріали). Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2019. С. 33–43. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/Analiz_dosvidu_fin-avtonomii_zVO_ch2_analit_IVO-2019-161p_avtors-kolektiv.pdf.

АНОТАЦІЇ

Власова І. В. Розширення фінансової автономії університетів: політичний та управлінський виміри. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.06 – теорія та методика управління освітою. Інститут вищої освіти НАПН України. Київ, 2020.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано теоретичні основи процесу розширення фінансової автономії університетів, розкрито його політичний та управлінський виміри, виявлено особливості реалізації цього процесу в Україні та надано відповідні практичні рекомендації. Автором визначені поняття «фінансова автономія університету» та «розширення фінансової автономії університету». Виокремлено два виміри процесу розширення фінансової автономії університетів – політичний та управлінський – та охарактеризовано їх складові на національному, регіональному, інституційному рівнях. Визначено специфіку моделей та підходів до фінансування у сфері вищої освіти в частині визначення основних механізмів та інструментів розширення фінансової автономії університетів.

Виділено специфіку реалізації фінансової автономії університетів та її розширення у провідних зарубіжних країнах та особливості реалізації фінансової автономії університетів України через аналіз моделі та підходів до фінансування. Обґрунтовано концептуальні рамки розширення фінансової автономії університетів. Запропоновано сценарії розширення фінансової автономії університетів України.

Ключові слова: інституційна автономія, фінансова автономія університету, модель фінансування, ключові показники ефективності, підзвітність, політичний (policies / політики) та управлінський виміри, розширення фінансової автономії університету, стратегічне врядування, контракти за результатами діяльності.

Власова И. В. Расширение финансовой автономии университетов: политический и управленческий измерения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.06 – теория и методика управления образованием. Институт высшего образования НАПН Украины. Киев, 2020.

В диссертационном исследовании обоснованы теоретические основы процесса расширения финансовой автономии университетов, раскрыты его политический и управленческий измерения, выявлены особенности реализации этого процесса в Украине и сформулированы соответствующие практические рекомендации. Автором определены понятия «финансовая

автономия университета» и «расширение финансовой автономии университета». Выделены два измерения процесса расширения финансовой автономии университетов – политический и управленческий – и охарактеризованы их составляющие на национальном, региональном, институциональном уровнях. Определена специфика моделей и подходов финансирования в сфере высшего образования в части основных механизмов и инструментов расширения финансовой автономии университетов.

Выделена специфика реализации финансовой автономии университетов и ее расширение в ведущих зарубежных странах и особенности реализации финансовой автономии университетов Украины на основе анализа модели и подходов к финансированию. Обоснованы концептуальные рамки расширения финансовой автономии университетов. Предложены сценарии расширения финансовой автономии университетов Украины.

Ключевые слова: институциональная автономия, финансовая автономия университета, модель финансирования, ключевые показатели эффективности, подотчетность, политический (policies / политики) и управленческий аспекты, расширение финансовой автономии университета, стратегическое управление, контракты по результатам деятельности.

Vlasova I.V. Expansion of university financial autonomy: policy and management dimensions. – Manuscript.

The thesis for the Doctorate degree in Educational Sciences, specialty 13.00.06 – Theory and Methods of Education Management. – Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. Kyiv, 2020.

The thesis sets a theoretical basis for expansion of university financial autonomy; it identifies the policy dimension and management dimensions of the above process; outlines specific features of implementation and expansion of university financial autonomy in Ukraine, as well as provides relevant practical recommendations for university financial autonomy expansion.

The concepts of «university financial autonomy» and «expansion of university financial autonomy» are outlined. The two dimensions of the process of expansion university financial autonomy – policy and management – are detailed and their components at the national, regional, institutional levels described.

Funding models and general approaches to higher education funding are characterized, key mechanisms and tools for expansion of university financial autonomy defined. The correlation between expansion of university financial autonomy and efficiency of higher education institutions in implementation of university mission and goals, ensuring university accountability to main stakeholders is examined.

The thesis investigates the specificities of implementation and expansion of university financial autonomy in EHEA countries, which are compared against implementation of Ukraine's university financial autonomy with the focus on funding models and approaches. The absence of a clearly agreed and unified approach to the interpretation of concepts of «university financial autonomy» and «expansion of university financial autonomy» in national and foreign academic papers is noted.

The essence of the policy dimension of university financial autonomy expansion is outlined, which includes the development, evaluation and implementation of higher education policy at the national, regional and institutional levels. The management dimension of university financial autonomy expansion is accomplished through application of higher education policy mechanisms and tools that affect the expansion of powers of university governing bodies in terms of strategic institutional financial decisions.

The conceptual framework for expansion of university financial autonomy, allowing to integrate different management models, mechanisms and tools and formulate various possible approaches to expansion of university financial autonomy is proposed.

The specific features of implementation process of university financial autonomy expansion in Ukraine's higher education are identified. They include: the ambiguity of the concept for expansion of university financial autonomy; partial application of separate mechanisms and tools (e.g. formula funding); ambiguous impact of applied tools on the expansion of university financial autonomy (e.g. formula for the distribution of state budget expenditures among higher education institutions, the introduction of a minimum tuition fee for higher education based on indicative cost).

Conceptual frameworks for expansion of university financial autonomy in Ukraine's higher education in terms of policy and management dimensions are proposed; possible scenarios for expansion of university financial autonomy are identified.

Key words: institutional autonomy, university financial autonomy, funding model, key performance indicators, accountability, policy and management dimensions, expansion of university financial autonomy, strategic governance, performance contracts.